

Михаел Антоловић

Универзитет у Новом Саду, Педагошки факултет у Сомбору
antolovic.michael@gmail.com

„Рат народа за светоназоре“: Вернер Зомбарт и идеје из 1914.

Апстракт: Један од водећих немачких економиста и социолога, Вернер Зомбарт, активно се укључио у „духовни рат“ који су водили немачки интелектуалци током година Првог светског рата. Своје погледе на рат који је Немачка водила против коалиције непријатељских сила Зомбарт је систематизовао у књизи *Трговци и јунаци. Патриотска промишљања*, објављеној 1915. године. Поред нескривених пропрагандних намера, Зомбарт је у књизи, полазећи од својих ранијих антикапиталистичких схватања, изложио критику савременог капиталистичког друштва. Сматрајући Енглеску оличењем капиталистичке „цивилизације“, Зомбарт је, у виду антитеза, извршио разграничење између немачког и енглеског народа. Тумачећи рат првенствено као „борбу за светоназоре“ између енглеског „трговачког“ и немачког „херојског“ духа, Зомбарт је енглеској материјалистичкој цивилизацији, либерализму, капитализму и класном друштву супротстављао немачку културу, конзервативизам, социјалну државу и органску заједницу. На тај начин, он је дао значајан допринос уобличавању „идеја из 1914.“ – специфичне конзервативне идеологије немачких интелектуалаца којом су они, током година рата, легитимисали политику немачког Рајха.

Кључне речи: Вернер Зомбарт, Први светски рат, интелектуалци, култура, цивилизација, конзервативизам

Захваљујући бројним научним радовима објављеним током непуне две деценије које су претходиле Првом светском рату, Вернер Зомбарт уживао је углед водећег немачког „националног економисте“ и најбољег познаваоца Марксовог дела унутар немачке универзитетске заједнице. На прелазу 19. и 20. века Зомбартови политички ставови били су обележени очекивањем да ће вођство немачке социјалдемократије да одустане од концепта класне борбе и да прихвати реформистички модел друштвеног развоја. Међутим, како су његова настојања да радништво придобије за циљеве империјалне политике – и да се оно на тај начин, скидајући са себе стигму „непријатеља Рајха“ (Reichsfeinde), интегрише у немачко

грађанско-капиталистичко друштво – доживела неуспех, он се посветио проучавању настанка капитализма. Зомбартова је заслуга што је у својој двотомној синтези *Модерни капитализам* (прво издање 1902.) у којој је приказао „генезу капитализма“ и изложио „теорију капиталистичког развоја“, увео у научни дискурс појам „капитализам“ који је до тада имао изразито идеолошко значење будући да су се њиме служили искључиво социјалдемократски теоретичари (Sombart 1902, Antolović 2018). Током наредних година Зомбарт је наставио предано да се бави проучавањем модерног капитализма при чему је, као одлучујуће чиниоце у његовом настанку, нарочито апострофирао улогу Јевреја и „јеврејског духа“, појаву луксуза на европским дворима као и ратова који су европске државе водиле током Раног новог века. При томе, од далекосежног значаја је „аристократска промена“ у Зомбартовим схватањима која је наступила након посете Сједињеним америчким државама 1904. године. Згрожен стварношћу америчког капиталистичког друштва обележеног потпуним индивидуализмом и материјализмом, Зомбарт је постепено еволуирао у правцу радикалног критичара модерности и капитализма као њеног суштинског обележја. Тако је у студији *Буржуј. О духовној историји модерних привредника* објављеној годину дана пре почетка рата, Зомбарт држао да темељну одлику савременог доба представља „капиталистички дух“ чији је носилац „буржуј“ (Sombart 1913). Критикујући капитализам, Зомбарт је истовремено критиковао и превагу технике и материјализма у савременом друштву. Напредак технике подстакао је, по Зомбартовом мишљењу, „прецењивање материјалних ствари“ које је дошло до изражаја у повећању личног богатства, удобности и задовољства и претварању људских бића у „стадо (које) мирно пасе на плодном пашњаку“ (Sombart 1913, 424). Истовремено, Зомбарт је одбацивао и идеју напретка истичући да је капиталистичка привреда претворила средство у саму сврху „преокрећући све вредности“ (Umkehr aller Werte). На тај начин технички „напредак“ и усмереност ка увећању материјалних добара условили су „бесмисао читавог нашег вредновања живота а такође и бесмисао свих данашњих капиталистичких настојања“ (Sombart 1913, 426).

Када су се почетком августа 1914. „светла угасила широм Европе“ (Grey 1925, 20), интелектуалци у свим зараћеним земљама пружили су унисонну подршку ратним напорима својих држава. Првенствено посредством разгранате публицистичке делатности, јавних предавања и бројних петиција, они су настојали да оснаже национално јединство остварено у првим данима рата и да легитимишу ратну политику својих влада. Осим што су својим интелектуалцима рату пружали виши смисао, интелектуалци су, истовремено, потврђивали и своју друштвену улогу током рата који је захтевао мобилизацију не само војних и привредних већ и интелектуал-

них капацитета нације (Leonhard 2015; Antolović 2016). При томе, иако није представљала немачку специфичност већ је била присутна у свим зараћеним земљама, „духовна мобилизација“ немачких интелектуалаца била је нарочито свеобухватна и препознатљива по одлучности са којом су одбацивали либералне политичке и друштвене концепте, која готово да је попримала размере колективне хистерије (Leonhard 2015, 246). О размерама публицистичке делатности немачких интелектуалаца сликовито сведочи чињеница да је само током прве две ратне године више од половине редовних професора историје и националне економије на немачким универзитетима учествовало у овом виду „духовне мобилизације“ (Schwabe 1969, 290). На тај начин, они су, у раније незабележеној мери, утицали на то да рат поприми и облик идеолошког рата на шта је већ 1915. указивао угледни аустријско-немачки економиста и социолог Емил Ледерер, оценивши да ће „будуће време једва моћи да појми с којом безвољношћу, да не кажемо са којом понизношћу, су сва струјања у стварности рата изгубила себе и веровала да у њему могу изнова да пронађу нови живот. Не постоји ни једно духовно нити културно струјање у Немачкој и изван ње које не би било спремно да служи рату као идеологија. Свако жели да искористи рат као извор снаге“ (Lederer 1979, 137).

Наком избијања рата одвијао се процес разграничавања између идеално замишљене слике немачке нације и слике непријатеља што је, истовремено, изражавало и темељне идеје на којима је почивало властито национално саморазумевање. Из перспективе немачких интелектуалаца, ступање Немачке у рат учинило је крај општој духовној декаденцији која је – услед партијских трвења, друштвених и конфесионалних сукоба те преваге материјализма и индивидуализма у јавном и приватном животу – обележила развој током предратног раздобља. Одатле су обустављање свих унутрашњих борби у виду “мира међу тврђавама“ (Burgfrieden) и остварено уједињење нације ради одбране од коалиције непријатељских сила представљали својеврсно „чудо унутрашњег јединства“ (Raithel 1996) које је свој израз пронашло у „идејама из 1914“. Одбацујући западноевропски либерализам, односно, револуционарне „идеје из 1789.“, немачки интелектуалци су им супротстављали корпус „идеја из 1914.“ као израз специфичних конзервативних вредности „немачког духа“ (Antolović 2016; Bruendel 2003; Verhey 2004).

Недуго по отпочињању ратних дејстава, Зомбарт се својим публицистичким радом прикључио „рату духова“ (Krieg der Geister) који су водили немачки интелектуалци. У чланцима које је током јесени 1914. објављивао на страницама угледног дневног листа либералног усмерења *Berliner Tageblatt*, Зомбарт је иступао са становишта једног од водећих стручњака за „националну економију“. Тако је у своме првом ратном чланку,

„Новац и капитал у ратним временима“, објављеном још последњих дана августа, своју пажњу усмерио првенствено ка промени односа према новцу која је наступила међу грађанима након почетка европског рата. Општа тенденција чувања металног новца, нарочито у „златном облику“, довела је по Зомбартовом суду до тзв. „маније“ стварања „резерви металног новца“. Подсећајући да папирни новац представља „законито средство плаћања у Немачкој рајху“, Зомбарт је сматрао да само „бедна пропалица ... која мисли на очување своје потпуно безначајне личности“ може да оправдава претварање папирног новца у новац са златном подлогом уз образложење да ће он да сачува своју вредност и у случају да „пропадне и немачка држава и немачка привреда“. Искључујући такав исход рата, Зомбарт је наглашавао да чак „и у случају да се ратна срећа окрене против нас“ да то не би никако значило и „потпуни слом немачког финансијског и банкарског система“. Истовремено, Зомбарт је одбацио и другу могућност – „коју можда слуги потпуни смутљивац ... док замотава своју гомилицу злата“ – да немачка папирна марка током рата изгуби своју вредност. Одбацујући могућност „обезвређивања“ немачке валуте, Зомбарт је истицао да је Немачка „најбоље уређена земља на свету“ у којој је читав износ папирног новца покривен одговарајућим златним резервама. Будући да „наш папирни новац још почива на златном темељу“, он је „златним фетишистима“ поручивао да могу да буду „спокојни“. Штавише, Зомбарт је изричито тврдио да не постоји опасност од обезвређивања папирног новца током рата процењујући да чак и у случају немачког пораза (који је сматрао потпуно невероватним) „са великом вероватноћом треба рачунати да ће наш папирни новац ... сачувати своју пуну вредност“ (Sombart 1914a). Полазећи од оцене да „сва имовина нама не значи ништа друго него тек право које гарантује држава да за себе можемо да тражимо део националног производа“, Зомбарт је тврдио да очување националне производње представља најважнији задатак у текућем рату. Стога је истицао да је „наш хипер препредени златни резервиста у основи веома глуп“ будући да „гомилањем блага (Thesaurierung)“ заправо штети не само општим већ и властитим интересима доводећи у питање стабилност банкарског система. Као пожељну меру економске политике у ратним условима, Зомбарт је препоручивао да се „сво злато сконцентрише у подрумима Рајхсбанке“ (Sombart 1914b).

Осим позивања на економски патриотизам својих сународника који је сматрао нарочито важним за несметано функционисање немачке ратне привреде, Зомбарт је почетком септембра 1914, у жеку битке на Марни, објавио чланак „Потсдам“. Непосредно подстакнут јавним иступањем Џорџа Бернарда Шоа у коме је он позвао на разарање Потсдама као симбола пруског милитаристичког духа (Shaw 1914), Зомбарт је, оспоравајући

ставове најугледнијег ирског књижевника, истакао да Потсдам оличава две немачке врлине:

... снажно осећање дужности и исто тако снажни смисао за поредак. Уверење да ми обуздавамо наше личне склоности и морамо да их ставимо у службу једног наиндивидуалног задатка и способност да се као делићи укључимо у једну велику целину: на ове две душевне особености почива наша величина, оне нас сада воде ка победи. И оне су истински Потсдам. Оне су истински Фридрих. (Sombart, 1914c)

Поменуће особине Зомбарт је приписивао читавом немачком народу тврдећи како оне чине „саставне делове немачке душе“ независно од професије и класне припадности. Управо посредством поменутих националних особености Зомбарт је тумачио победе немачке војске на Западном и Источном фронту, истичући да њу сачињава народ коме су „осећај дужности, дисциплина и поредак ушли у месо и у крв“. Сматрајући Потсдам „основним обележјем немачког бића“, Зомбарт је истовремено славио чињеницу што је са избијањем рата немачки народ превазишао класне, конфесионалне и политичке поделе ујединивши се на темељу вредности које оличава Потсдам. Штавише, Зомбарт је и привредну снагу Немачке изводио из поменутих особености „националног духа“ сматрајући да је немачка привредна снага утемељена на „укрштању капиталистичког предузетништва са старопруском коректношћу“. Коначно, Зомбарт је чак и дело Фридриха Ничеа сматрао изразом „духа Потсдама“ тврдећи да се у Ничеу налази „истинско, најбоље пруство“ (Sombart, 1914c). На тај начин, Зомбартови погледи почивали су на два раширена мисаона мотива на темељу којих су немачки интелектуалци пружали легитимитет рату који води Немачки рајх – да је „искуство из августа 1914“ омогућило коначно „оздрављење Немачке од страначких сукоба и класне мржње“ (Deutsche Reden in schwerer Zeit 1915, vi-vii) омогућивши духовни препород немачке нације, те на поистовећивању културе и милитаризма као самосвојних одлика немачког народа. Одатле је и Зомбарт делио раширено мњење да милитаризам представља „суштину немачког духа“ и услов опстанка немачке нације утемељене на синтези „Вајмара и Потсдама“ тј. милитаризма (војне моћи) и културе као највреднијег израза духовног стваралаштва (Bruendel 2003, 72–73).

У чланку „Очување народне привреде у рату“ објављеном у два наставка средином септембра (Sombart, 1914d, 1914e), Зомбарт је, изнова иступао са становишта професора „националне економије“: изнова одбацивши раширене страхове о негативном утицају рата на привредни живот земље, тврдио је да се „гледа одвећ црно и ствари се представљају горима нешто што у стварности јесу“. Насупрот томе, он је сународницима скретао пажњу „да постоји читаво мноштво решења за неприлике“ у којој се налази

Немачка. Имајући у виду промене које су у новим ратним околностима наступиле за немачку привреду, Зомбарт је очекивао повећање трговине између Немачке и неутралних земаља. Истовремено, он је заговарао економску самодовољност Рајха тврдећи да је неопходно да се немачка привреда ослони на сопствене снаге. С обзиром на огромне потребе немачке војне индустрије, он је предвиђао да за домаћу производњу наступају „још повољнији изгледи“ при чему је нарочито наглашавао продају ратних обвезница као средства за очување стабилности немачке привреде и решавање проблема незапослености индустријских радника. При томе, од пресудне важности за очување немачке привредне активности Зомбарт је издвајао „два комплекса проблема“ – „потпуно вештачки механизам промета роба и кредитних трансакција“ те проблем „националног рада“ тј. постојање довољне количине радне снаге (Sombart 1914d).

У оба своја текста Зомбартова намера је била да својим ауторитетом једног од водећих немачких економских стручњака укаже на неоснованост раширених страхова да би прелазак на ратну привреду могао да проузрокује економску кризу. Међутим, почетком новембра 1914. Зомбарт је објавио новински чланак карактеристичног назива „Наши непријатељи“ (Sombart 1914f). Процењујући да је „време чисто интелектуалних ставова, без страсти, привремено, а по свој прилици за дуго, прошло“, Зомбарт је настојао да изрази осећања која према непријатељским народима дели „девет десетина“ његових сународника. При томе, Зомбарт је иступао не само с крајњег националистичког већ и нескривеног расистичког становишта. У том смислу, карактеристичне су његове оцене да „Краљевина’ Црна Гора представља лошу шалу светске историје“, Белгија „наказу политике“ а „белгијска националност благу комедију“. Истовремено, Зомбарт је тврдио да „Срби и Јапанци побуђују пре осећај одвратности и гнушања“, истичући како се не може „ослободити помисли да се часно оружје прља када се бори против таквих народа. Србе знамо само као трговце мишоловкама и студенте а затим и по њиховој неизрециво прљавој приповести о престолонаследницима“. Ипак, Зомбаров расизам био је усмерен нарочито према јапанском народу:

Јапанце ... још пре рата заправо никада нисам сматрао људима већ увек само ванредно надареним полумајмунима. Према њима се тешко може испољити прави људски осећај. А сасвим извесно ни мржња. Чобански пси који на улици гризу за ножне листове се не ‘мрзе’, већ их је довољно избатинати. (Sombart 1914f)

Усмеривши своју пажњу на Французе, Енглезе и Русе као истинске противнике немачког народа, Зомбарт је истакао пожртвованост Француза који бране своју отаџбину, устврдивши чак да „према овом херојском француском народу осећамо скоро једну врсту самилости као према

смртно рањеном јелену“. Имајући у виду достигнућа француске културе и снажне француско-немачке везе, Зомбарт је чак остављао могућност да између два народа, истина у далекој будућности „коју неће доживети ни они најмлађи међу нама“, изнова дође до „промишљене сарадње“. Готово истоветни став Зомбарт је заузимао и према Русији тврдећи да „ова свест и овај осећај о томе да се у руском нараоду налази много тога племенитог, лепог и вредног љубави, не дозвољава да се појави безобзирни осећај мржње“. Прихватајући могућност да сви припадници немачког народа не деле његово дивљење према Французима и Русима, Зомбарт је био сигуран да су, пак, сви једнодушни у мржњи према Енглезима устврдивши да „у то нико не може да сумња да је читав немачки народ, од последњег кочијаша до највишег царског чиновника, испуњен сложном, пламтећом мржњом према Енглеској“. Тврдећи како „ми не сматрамо да је рат завршен док Енглеска – уништена и, пре свега, понижена у самој унутрашњости своје свести – не буде пред нама на коленима“, Зомбарт је сматрао да је „спонтана и елементарна мржња према Енглеској уграђена у најдубље темеље нашег бића“. Ово посебно, будући да Немци „инстинктивно“ осећају да Енглеска оличава „непријатељски принцип“ (Sombart 1914f).

Пажњу свакако заслужује чињеница да су се, чак и у ратним условима, од појединих Зомбартових ставова оградиле и уредништво берлинског дневног листа али и Волфганг Хајне, посланик Социјалдемократске партије у Рајхстагу. У кратком редакцијском коментару било је истакнуто да Зомбартов чланак садржи „неколико реченица које не бисмо желели безусловно да потпишемо“ при чему се редакција листа изричито оградиле од Зомбартове оцене Срба „као трговаца мишоловкама“ и, посебно од Зомбартовог помирљивог односа према Русији. Насупрот Зомбартовог излива мржње, уредништво је истицало да се „емоционална политика не сме водити на рачун рационалне политике“ (Sombart 1914f). Исцрпнији у оповргавању Зомбартових теза био је Хајне. Сматрајући да „не види већу опасност за биће и постојање немачког духа“ од Зомбартовог позива на мржњу, Хајне је политици заснованој на емоцијама супротставио „разум и праведност“. Полазећи од става да „осећања“ на која се позива Зомбарт означавају, првенствено, „ускогруду ароганцију“, „таштину“, „опијеност с моћи“ – особине раније стране немачком народу који је „постао велик захваљујући свом зрелом разуму“ – Хајне је оценио да Зомбарт својим јавним иступом немачку науку „багателизује у јефтино средство емоционалних декламација и демонстрација“ (Heine 1914). Насупрот томе, Хајне је наглашавао легитимност искључиво два осећања – љубави према народу и отаџбини те захвалности немачким војницима. Истовремено, он је одбацивао мржњу чак и међу војницима на бојном пољу тврдећи да се „код племенитих карактера много више развија осећање витешког поштовања према противнику који показује самопожртвованост и

истрајност као и наше трупе“. Као једини оправдани предмет мржње Хајне је наводио „неистину, неслободу и неправду“. Истичући да немачка нација представља „заједницу која ствара културу“ (die kulturschaffende Gemeinschaft), Хајне је, мимо сваке националне искључивости, суштину културе проналазио у „свесном раду на уздизању људске врсте, што значи, људског духа, његово ослобађање од владавине дивљих нагона, на пример, од опаке мржње и разорних непријатељстава, његовом напредовању ка разуму и праведности“ (Heine 1914).

Далеко критичнија према Зомбартовом расистичком иступу била је социјалдемократска штампа у савезничкој Аустроугарској. Водеће гласило аустријских социјалдемократа *Arbeiter Zeitung* прогласило је Зомбарта „ратном лудом“ оценивши да му је, као и делу немачких интелектуалаца, „светски рат само пружио подстицај за бављење својом таштином“. Сматрајући Зомбартове ставове посве неприхватљивима, непотписани аутор чланка подсећао је угледног берлинског професора на чињеницу да је

био у обавези да не заборави да неколико милиона ‘трговаца мишоловкама’ живи и у Аустроугарској и који, према томе, нису мање у савезништву с Немачким рајхом нити се с њим боре у мањем заједништву него сви други народи подунавске државе.

Нагласивши да би „озбиљан човек“ водио рачуна о утицају својих јавних иступа на мање државе Европе које у текућем рату још увек нису изабрале страну, писац чланка је оцењивао да „луда мисли само на то како да начини ефект“, подсећајући читаоце како је „овај учењак још пре пола године“ у серији предавања која је држао у Јапану „за новац славио цивилизаторске способности Јапанаца“. Процењујући Зомбартове оцене о „горућој мржњи“ немачког народа према Енглезима „брбљаријама“ и „лошим спекулацијама“ које не одражавају ставове немачке науке, аутор је закључио да у случају „да када би човек оваквих пакости био обележје немачке науке, било би то зло за њу, међутим, на срећу, зло је за господина Зомбарта. Он је управо само један тип ратне луде“ („Kriegsgecken“. 1914. *Arbeiter-Zeitung* 13. November).

Не осврћући се на критике, Зомбарт је у другој половини новембра објавио чланак под називом „За шта се ми боримо“ у коме се надовезао на свој претходни текст. Полазећи од мотива, раширеног у енглеској пропаганди, да Енглеска води борбу против „немачког милитаризма“, Зомбарт је оценио да она, заправо, од немачког милитаризма брани „комерцијализам, меркантилизам, капитализам“ као своје носеће принципе. Сматрајући да Енглеска води рат из „чисто комерцијалних“ разлога, Зомбарт је енглеско вођење рата упоредио са „бескрупулозном трговачком кућом која се бори против конкуренције“. Супротност рату коме Енглеска приступа као „капиталистичком предузећу“ јесте рат који

Немачка и Аустроугарска воде „за живот наше отаџбине, за опстанак наших народа и држава“. Одатле је Зомбарт поистовећивао „милитаризам“ са „херојством“ будући да немачке војнике краси „верност, свесност о дужност, лојалност, храброст, спремност на жртвовање“, закључивши да се у овом рату бори „ратник против пиљара“ (Sombart 1914g). На истоветним тезама заснивало се и предавање под називом „Дух рата“ које је Зомбарт, крајем јануара 1915, одржао у Високој трговачкој школи у Берлину, у присуству водећих личности економског и политичког живота немачке престонице. Позивајући се на Фридриха Великог, Гетеа и Ничеа, Зомбарт је тврдио да се у текућем рату првенствено „исказују немачки дух и немачко биће“ као и да „свест о дужности представља смисао немачког живота“. Коначно, Зомбарт је изнео и тезу о рату као сукобу два погледа на свет – херојског који оличавају Немци те трговачког који представљају Енглези – изразивши уверење да ће Немци победити у рату захваљујући управо својој „моралној снази“ („In der Handelshochschule“. 1915. *Berliner Tageblatt* 27. Januar).

На трагу поменутих схватања, Зомбарт је своје погледе о рату, који Немачка води против коалиције непријатељских сила, консеквентно представио у књизи *Трговци и јунаци. Патриотска промишљања* (1915). У тој обимом невеликој књижици, писаној с јасним пропагандистичким намерама, Зомбарт је доказивао да политички и социјални конзервативизам вилхелминског Рајха представља особену одлику „немачког духа“ који га суштински разликује од народа западне Европе, у првом реду од „плутократске“ Енглеске. Посветивши своје дело „немачким јунацима“ на бојном пољу, Зомбарт је, верујући у духовно прочишћење нације које ће бити остварено ратом – мотив, иначе, широко распрострањен у публицистици немачких интелектуалаца током првих година рата (Antolović 2016) – тврдио да је на њима да створе „један немачки живот“ који „треба да отпочне после рата“ (Sombart 2018). Прихватајући Ничеову критику рационалности и надовезујући се на идеје које је заступао у својим предратним списима у којима је иступао као критичар капитализма и модерног индустријског друштва, чији је носилац буржуј-предузетник, Зомбарт је у своме делу настојао да утврди узроке светског рата и објасни његов виши смисао. Слично своме пријатељу, филозофу Максу Шелеру, који је тврдио да рат није само „испољавање физичке силе“ већ да он представља „сукоб моћи и сукоб воље колективних духовних личности које називамо државама“ (Scheler 1917, 9), Зомбарт је рат тумачио као сукоб виших, духовних принципа. Запоставивши анализу економских, друштвених и политичких чинилаца који су условили избијање светског сукоба, он је у својим „патриотским промишљањима“ пошао од романтичарског концепта „народне душе“, односно, „народног духа“ као израза колективно-психолошких особености једног народа. Будући да у себи сублимира трансгенерацијско духовно

искуство припадника једног народа, „народна душа говори из хиљаду особености једног народа ... из филозофије и уметности, из државе и политике, из обичаја и навика“. Специфични израз „народне душе“ јесте, по Зомбартовом суду, „поглед на свет“ који је различит код сваког народа и који се манифестује у „светоназору“ и целокупном духовном и материјалном животу народа. Одатле је он рат приказао као сукоб два различита погледа на свет, изричито тврдећи „да се води рат народа за светоназоре“ у чијим темељима се налазе међусобно супростављена начела – трговачки принцип и принцип јунаштва (Sombart 2018, 13).

„Трговачки дух“, који је у својим претходним радовима приписивао „Фирентинцима, Шкотланђанима и Јеврејима“ (Sombart 1913, 273), Зомбарт је сада преусмерио на Енглезе означивши их као „народ трговаца“. Попут Шелера који је критиковао „енглески трговачки морал“, те немачким појмовима културе, ратника и поштења супротстављао наводни енглески „комфор, пљачкаша и органску лажљивост“ (Scheler 1917, 183, 413–414), Зомбарт је истицао „херојство“ немачког народа као антитезу енглеском „шићарцијском духу“. Разумевајући под „трговачким духом“ систем вредности тј. „светоназор ... који целокупно бивствовање појединца на Земљи види као суму трговачких работа“, Зомбарт је материјализам сматрао карактеристичним изразом „ћифтинског енглеског духа“ и одговарајуће „утилитаристичко-еудемонистичке етике“ (Sombart 2018, 21, 27). У прилог суда да је читава духовност енглеског народа (филозофија, уметност, наука) обележена практичним циљевима и усмереношћу ка стицању материјалних добара, Зомбарт је у стваралаштву најистакнутијих енглеских мислилаца (од Томаса Мора преко Френсиса Бејкона до Херберта Спенсера) проналазио искључиво једну „црвену нит“ коју представља карактеристични „ћифтински начин мишљења“ и његова „урезана склоност према телесном угађању, према материјалном благостању, према ‘комфору’“ (Sombart 2018, 19).

Одбацујући темељне идеје просветитељства попут рационализма, природног права и друштвеног уговора, као и класно друштво у коме егоизам појединаца представља руководеће начело, као изразе „енглеског духа“, Зомбарт му је, као антитезу, супротстављао „немачки дух“. Његову суштину Зомбарт је проналазио у „одбијању свега оног што се макар издалека приближава енглеском или укупно западноевропском мишљењу и осећању“ (Sombart 2018, 59). Одатле је уместо либерализма и капитализма, као самосвојне манифестације „немачког духа“ означавао ауторитарну монархију у којој су појединачни интереси подређени потребама целине у виду етички утемељене државе која, заједно с нацијом, поседује трансцендентна својства. Особености „немачке државне идеје“ проналазио је у идеји „органске заједнице“ у којој

све снаге, сви органи, сви чланови државе треба да стално буду у зајамном хармоничном односу; то убеђење чини исто тако чврст саставни део оног што смо овде упознали као објективну, органичку или немачку идеју државе. (Sombart 2018, 82)

Следећи динстинкцију коју је између „заједнице“ и „друштва“ начинио Фердинанд Тенис, Зомбарт је „механички уређеном“ модерном друштву – оптерећеном, услед неограниченог појединачног егоизма, класним субкобима – супротстављао идеал „народне заједнице“. Одбацујући концепт друштва које представља „агрегат индивидуа“ чија је сврха „да тражи највећу срећу за највећи број људи“, Зомбарт је, надовезујући се на традиције немачке деветнаестовековне конзервативне мисли, заговарао етички засновану државу као неопходан оквир за материјални и духовни развој нације и која, као таква, представља врховну вредност (Sombart 2018, 34, 77).

Истичући да је „немачки дух“ доследно одбијао просветитељске идеје 18. века засноване на утилитаризму и прагматизму, Зомбарт је тврдио да „јунаштво“ представља нарочити квалитет немачког националног бића. Сматрајући да јунаке одликују „одважност на жртву, верност, безазленост, страхопоштовање, храброст, побожност, послушност, доброта“ (Sombart 2018, 68) као и да рат погодује потпуном развоју ових особина, Зомбарт је закључивао да „бити Немац значи бити јунак“. Стога је он устајао у одбрану милитаризма као израза „ратничког јунаштва“ непходног за очување немачке државне идеје у борби против „комерцијализма“ тј. „шићарцијског посматрања света“. Попут теолога Ернста Трелча и књижевника Томаса Мана који су у својим ратним чланцима такође тврдили да милитаризам представља суштинску одлику немачког „националног карактера“ (Troeltsch 1915, 71–72, Man 2012, 19–21), и Зомбарт је милитаризам, заједно са културом, сматрао особеним обележјем „немачког духа“. При томе, осим што је тврдио да су „Потсдам и Вајмар ... заправо пребивалиште немачког духа“, он је указивао на нераскидиву везу између милитаризма и културе: „Милитаризам је херојски дух узнесен у ратнички дух. То је Потсдам и Вајмар у највећој сједињености“ (Sombart 2018, 58, 87). У том смислу, Зомбарт је и смисао економског и научно-технолошког развоја проналазио искључиво у служењу интересима угрожене целине – немачке државе и нације – „за нас Највише вредности“ (Sombart 2018, 123–124).

Противећи се империјалистичкој експанзији, која је током друге године рата стицала све више присталица међу немачком друштвеном елитом (Schwabe 1969; Leonhard 2015), Зомбарт је заговарао економску и духовну самодовољност Немачке како би се она заштитила од западноевропског духа „трговинства“ и „комерцијализма“. У том смислу, он је изричито тврдио: „Морамо себе свакако штитити, на то упозоравајући указује свака моја реч, морамо себе заштитити, као од куге, од сваке појавне форме трговинског

духа, ма на ком подручју се он испољавао“ (Sombart 2018, 132–133). При томе, Зомбарт није имао на уму само очување конзервативног политичког поретка, већ је нарочито истицао опасност од „ комфора и спорта“ као два „ производа енглеске трговинске културе“ која су „ штетна и зла“ будући да су „ вршили разарајући утицај на народни организам“ (Sombart 2018, 102). Одатле је спречавање „ да непријатељски, трговински дух нигде не провали у нашу врсту бивствовања: ни споља ни изнутра“ за Зомбарта представљало најважнији национални задатак (Sombart 2018, 140). У том смислу, он је посебно наглашавао значај рата који је учинио крај декаденције која је, услед продора „ трговинског духа“, захватила немачку културу. Пробудивши „ стари, немачки херојски дух“, рат је омогућио регенерацију немачке нације сједињене у наиндивидуалним вредностима које оличавају „ Народ, Отаџбина, Држава“ (Sombart 2018, 118).

Рецепција Зомбартовог ратног списка наишла је на подељене реакције и у самој Немачкој, док је у противничким земљама послужила као својеврсна потврда тезе о немачком милитаризму као узроку светског рата. Услед Зомбартове искључиве и изразито тенденциозне реторике, његов ратни спис поздравила је тек неколицина немачких колега, пре свих, Отмар Шпан и Карл Јоханес Фукс (Lenger 1996). Осим ових економиста изразито конзервативних политичких погледа, о књизи су се позитивно изјаснили Ото Шмит-Гибихенфелс, писац и издавач „ Политичко-антрополошког месечника“ радикално националистичког и антисемитског усмерења (Schmidt-Gibichenfels 1915), те класични филолог Херман Фридрих Милер који је са задовољством оценио да Зомбарт својом књигом „ васпитава за јунаштво“ (Müller 1915). Упркос томе што је књига „ пуна полетног патриотизма и пуна једностраних вредносних судова“ њу је похвалио и Густав Шмолер, Зомбартов некадашњи ментор. Имајући у виду његове некадашње симпатије према марксизму, угледни професор Унивезитета у Берлину оценио је да је код Зомбарта „ наступило преобраћење из Савла у Павла“, изразивши задовољство што је од „ марколога ... постао ужарени немачки патриота, поштовалац рата једнак једном Трајчкеу“ (Schmoller 1915, 2010–2011).

Насупрот томе, Зомбартова „ промишљања“ наишла су на уздржан пријем у либералним круговима у којима су Зомбартове тезе, још раније, наилазиле на одбијање. Тако је Фердинанд фон Хорнштајн, у осврту на Зомбартове новинске чланке, испољио сумњу у погледу његових закључака утемељених на некритичком преузимању идеја бројних немачких мислилаца (Hornstein 1915). Међутим, за однос немачких универзитетских професора према Зомбартовој интелектуалној рати карактеристично је држање Макса Вебера. Иако ни сам, на почетку рата, није био поштеђен националистичких иступања, Веберу су Зомбартови ставови, са којим је

одржавао вишегодишње блиске професионалне везе, били страни тврдећи да он „*никада* не може да ћути и увек мора да има последњу реч, што не значи да би свако морао да чини исто то“ (Weber 2008, 66). Вебер је своје неслагање са Зомбартовим политичким ставовима саопштио у писму које му је упутио крајем јула 1915. године: „Ваш националистички бес ми је унеколико зачуђујућ, признајем то отворено“ (Weber 2008, 79–80). Сличног мишљења је био и истакнути историчар Фридрих Мајнеке који није делио Зомбартово ниподаштавање енглеских културних достигнућа (Lenger 1995, 248). Истовремено, англиста Арнолд Шреер је, као посве неутемељено, одбацио Зомбартово свођење енглеске и немачке нације на начело трговачког, односно, јуначког духа. Истичући да су нације упућене на међусобну културну размену, Шреер је упозоравао да се Енглези, насупрот Зомбартовим тврдњама, и „на нашу велику штету ... на много начина показују као јунаци“ (Schröer 1915, 77). Са сличних позиција дело је критиковао и Конрад Хаусман, посланик либералне Напредне странке у немачком Рајхстагу. Поред Зомбартовог „катедарског патриотизма“, Хаусман је нарочито критиковао његову „површну страственост“ и „јуначко лудило“ (Hauffmann 1915, 75, 79).

На књигу се осврнуо и Адолф Хајлберг, пацифиста по опредељењу и један од оснивача „Немачког друштва за мир“ (Deutsche Friedensgesellschaft). Видећи у Зомбартовим судовима о „јунаштву“ првенствено „неумерена претеривања“ које демантује ратна стварност, он је упозоравао да је у немачком интересу да се „истакне да Зомбартова схватања и жеље нису и неће наићи на одобравање читавог немачког народа“. Одбацујући Зомбартово величање милитаризма и спремности на подношење личне жртве зарад интереса целине (немачке нације), Хајлберг је тврдио да су врлине које је немачки народ испољио у рату „производ раздобља мира дугог неколико деценија“ (Heilberg 1915, 89). При томе, он је наглашавао да за разлику од „оних који поштују и посвећују рат“, пацифисти предност дају животу и стваралаштву. Одатле је и Зомбартова позивања на прекид културних и, уопште, духовних веза Немачке са западном Европом као и инсистирање на економској самодовољности Рајха, Хајлберг сматрао „тривијалностима ... које готово да је срамота узимати у разматрање“. Са становишта доследног пацифизма он се супротставио „садашњим оргијама ... које славе мржњу и страсти“ у којима нарочиту улогу имају интелектуалци попут Зомбарта. Упоредивши њихово деловање са „вештичијим сабатом који се тренутно слави у Европи“, Хајлберг је закључио да ће „једностраности“ с којима „интелектуалци“ засипају своје народе“ нестати с окончањем рата (Heilberg 1915, 92).

На изразито лошу рецепцију наишао је Зомбартов спис не само у јавности земаља Антанте већ и у савезничкој Аустроугарској монархији. Тако је

угледни енглески економиста Френсис Едворт указао, са дозом ироније, на „широке и живахне генерализације“ и недоследности у Зомбартовим закључцима. У односу на Зомбартову критику утилитаризма као суштинске одлике „енглеског духа“, Едворт је закључио да је „то оптужба коју ми, с наше стране, с поносом прихватamo“ (Edgeworth 1915, 604). Истовремено је Шамуел Радо на страницама *Pester Lloyd*-а, будимпештанског дневног листа либералног усмерења, Зомбартов ратни спис подвргао знатно темељнијој критици. Он је у Зомбарту видео „разјареног аутора“ који „ништа неће да чује, који не дозвољава себи да се просвети, њему се допада да остане у стези непопустљивог расположења које проширује рат на читав низ претходника све до последњег претка“. Подсећајући на допринос енглеских „духовних хероја“ који су „вековима сарађивали на универзалној култури Европе“, Радо је сматрао потпуно неприхватљивим Зомбартово свођење дела Френсиса Бејкона и Херберта Спенсера на просте манифестације енглеског „трговачког духа“, оценивши да га његово позивање на „патриотску екстазу не може сачувати од снажног неодобравања“. Одбацујући Зомбартово слављење рата као облика прочишћења нације, Радо је изразио наду да „овај памфлет испуњен грозничавим пароксизмом“ неће утицати на немачку омладину (Radó 1915).

Ипак, социјалдемократска штампа је најодлучније побијала Зомбартов ратни спис видећи у њему „књигу погрда“ која представља

несумњиво најпрљавији алат који је светски рат изазвао међу немачким професорима, нарочито одвратан стога што је господин Зомбарт, типични представник трговачког духа у науци, њу (књигу) написао окретно се користећи конјунктуром.

Сматрајући да је „ипак, доказ здраве памети нашег народа што нико није насео на обману, да се несклоност према Енглеској искористи за стварање легенде да је господин Зомбарт јунак“, штампа је изражавала задовољство што је „књига о јунацима прошла готово незапажено“ („Spezialisten für die Hetze“. 1915. *Arbeiter-Zeitung* 10. Juli). Слична је била и оцена коју је изнео Фридрих Вилхелм Ферстер, филозоф и педагог на Универзитету у Минхену, објављена на страницама социјалдемократског листа *Arbeiterwille*. У своме приказу Зомбартове књиге (као и збирке „ратних чланака“ Хјустона Стјуарта Чемберлена), Ферстер је оценио да оба списка припадају тзв. „патологији светског рата“ и да ће ишчезнути са светским ратом а својим ауторима оставити посрамљујуће сећање“. Показавши неутемељеност Зомбартових теза, он је истакао да није могуће „довољно оштро осудити“ иступе немачког научника који је, као што чини Зомбарт, „без икакве научне отмености и објективности, дневним хушкачким паролама подарио ауторитет социолога“. Сматрајући да немачки „интелектуалци“ који иступају у овом духу „сносе исто толику

кривицу за светски рат колико и пакост и други ниски мотиви на страни иностранства“, Ферстер је закључио да су они „већином у положају да могу из сигурне собе да посматрају крвави коначни резултат читавог раздраживања народа док невини морају да жртвују свој живот и здравље због последица недисциплинованих и провоцирајућих речи“ (Förster 1915).

Коначно, речито сведочанство о расположењу немачких војника на фронту којима је Зомбарт посветио своју књигу представља писмо које је Зомбарту упутио рањени војник О. К. поручивши му: „Ви заслужујете да будете извучени из вашег раскошног живота и будете стављени у пакао Вердена или у неки од многих других“ (Lenger 1995, 463). Суочени са стварношћу модерног ратовања и размерама масовног страдања у тзв. „биткама материјала“, немачким војницима је *furor teutonicus*, који је Зомбарт, поштеђен оскудице, славио у сигурности свога дома морао по својој прилици да делује потпуно страно.

* * *

У корпусу „идеја из 1914.“ разграничавање са западном Европом представљало је једанодтемељних мотива при чему је главним непријатељем сматрана Енглеска као земља која је утемељена на материјализму, капитализму и изопаченом индивидуализму (Bruendel 2003, 83). Недуго по завршетку рата Екарт Кер, својеврсни аутсајдер међу немачким историчарима, оценио је да је раширена „мржња према Енглеској“ била подстакнута чињеницом да је она симболизовала модерно капиталистичко друштво те да је „немачки конзервативизам своју мржњу према граду и индустрији пренео на спољну политику“, усмеривши је у, првом реду, према Енглеској (Kehr 1965, 152). Својеврсну потврду ове оцене представља Зомбартово јавно деловање током Првог светског рата које је свој врхунац доживело објављивањем књиге о „трговцима и јунацима“. Доживљавајући рат као дугоочекивану прилику за регенерацију нације и њен повратак исконским „немачким вредностима“, Зомбарту је рат пружио подстицај за консеквентно уобличавање сопствених схватања обележених културним песимизмом и изразитим антикапитализмом. Његово разликовање између „трговаца и јунака“ заправо је представљало једно од „општих места“ у аргументацији немачких интелектуалаца који су рат тумачили као борбу за очување немачке културе од „трулежи цивилизације“ (Man 2012). У том смислу, мисаони мотиви на којима је Зомбарт засновао своју вештачку дихотомију између „трговачког и херојског“ погледа на свет, представљали су саставне елементе идеологије „немачког посебног пута“ која је почивала на одбацивању западноевропске *цивилизације* и њених, како се тврдило, интегралних чинилаца попут капитализма, плутократије, либерализма,

парламентаризма, просветитељства, рационалистичке мисли, природног права и модерног друштва. Видећи у њима знаке духовне декаденције, он им је, у виду антитеза, супротстављао немачку *културу* те социјалну државу, политички конзервативизам, сталешку монархију, романтизам те органску заједницу као пожељан „немачки“ облик друштвеног организовања (cf. Kocka 1999, Antolović 2007). Зомбартов ратни спис, у коме је у кондензованом облику изразио распрострањене антиенглеске сентименте, не представља само „просту националистичку агитацију без великих научних скрупула“ (Joas 1996, 20), већ пружа убедљиво сведочанство о политичком и социјалном конзервативизму немачког грађанства које је у либералном политичком поретку, који је оличавала Енглеска, видела јасну претњу по свој привилеговани друштвени положај. Коначно, првенствени значај Зомбартовог дела садржан је у чињеници да је – заједно са списима Јохана Пленгеа, Макса Шелера, Томаса Мана и низа других немачких интелектуалаца – он пресудно допринео формулисању „идеја из 1914.“. Уобличена током година светског рата, ова својеврсна ратна идеологија немачких интелектуалаца – која је почивала на упорном истицању наводних особености историјског развоја Немачке изражених у специфичном ауторитарном политичком систему, особеном виду друштвеног организовања и нарочитим духовним садржајима немачке културе – представљала је идеолошку платформу тзв. „конзервативне револуције“ чије је деловање у великој мери детерминисало политички развој Вајмарске републике успостављене након Првог светског рата.

Литература

- Antolović, Mihael. 2007. „Der deutsche Sonderweg – o konceptu posebnosti nemačke istorije“. Istraživanja 18: 299–312.
- Antolović, Mihael. 2016. „Ideje iz 1914. – nemački intelektualci i legitimacija politike Nemačkog rajha tokom Prvog svetskog rata“. Etnoantropološki problemi 11 (1): 263–285.
- Antolović, Mihael. 2018. „Werner Sombart (1863–1941): potisnuti klasik društvene teorije“. Pogovor za Sombart, Werner, 2018, Trgovci i junaci. Patriotska primišljanja, 145–179. Beograd: Društvo za privrednu istoriju, Institut za evropske studije.
- Bruendel, Steffen. 2003. Volksgemeinschaft oder Volksstaat. Die „Ideen von 1914“ und die Neuordnung Deutschlands im Ersten Weltkrieg. Berlin: Akademie Verlag.
- Deutsche Reden in schwerer Zeit. 1915. Vol. 1. Berlin: Carl Heymanns Verlag.
- Edgeworth, F. Y. 1915. „Economists on War“. The Economic Journal 25 (100): 604–610.
- Förster, Friedrich Wilhelm. 1915. „Zur Beurteilung des englischen Volkes“. Arbeiterwille 14. Juli 1915.
- Grey, Viscount of Fallodon. 1925. Twenty-Five Years 1892–1916. New York: Frederic A. Stokes Company.
- Haußmann, Conrad. 1915. „Kathederpatriotismus“. März. Halbmonatsschrift für deutsche Kultur, 9, 73–80.

- Heilberg, Adolf. 1915. „Sombart, Händler und Helden. Ein Beitrag zum Verständnis des Pazifismus“. Die Friedens-Warte 17 (5): 88–92.
- Heine, Wolfgang. 1914. „Vernunft und Gerechtigkeit“. Berliner Tageblatt, 13. November 1914.
- Hornstein, Ferdinand Freiherr von. 1915. „Die Großen und die Größen“. Berliner Tageblatt, 21. Februar 1915.
- Joas, Hans. 1996. „Die Sozialwissenschaften und der Erste Weltkrieg: Eine vergleichende Analyse“. In Kultur und Krieg. Die Rolle der Intellektuellen, Künstler und Schriftsteller im Ersten Weltkrieg, hrsg. von Wolfgang J. Mommsen unter Mitarbeit von Elisabeth Müller-Luckner, 17–29. München: R. Oldenbourg.
- Kehr, Eckart. 1965. Der Primat der Innenpolitik. Gesammelte Aufsätze zur preußisch-deutschen Sozialgeschichte. Hrsg. von Hans-Ulrich Wehler. Berlin: Walter de Gruyter.
- Kocka, Jürgen. 1999. „Asymmetrical Historical Comparison: The Case of the German Sonderweg“. History and Theory 38 (1): 40–50.
- Lederer, Emil. 1979. Kapitalismus, Klassenstruktur und Probleme der Demokratie in Deutschland 1910–1940. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Lenger, Friedrich. 1995. Werner Sombart 1863–1941. Eine Biographie. München: Beck.
- Lenger, Friedrich. 1996. „Werner Sombart als Propagandist eines deutschen Krieges“. In Kultur und Krieg. Die Rolle der Intellektuellen, Künstler und Schriftsteller im Ersten Weltkrieg, hrsg. von Wolfgang J. Mommsen unter Mitarbeit von Elisabeth Müller-Luckner, 65–76. München: R. Oldenbourg.
- Leonhard, Jörn. 2015. Die Büchse der Pandora. Geschichte des Ersten Weltkriegs. München: C. H. Beck.
- Man, Tomas. 2012. O Nemačkoj republici. Politički spisi i govori u Nemačkoj. Aleksandra Kostić (prev.). Beograd: Albatros Plus, Službeni glasnik.
- Müller, Hermann Friedrich. 1915. Erziehung zum Heldentum. Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur 18: 417–427.
- Radó, Dr. Samuel. 1915. „Händler und Helden“. Pester Lloyd 16. Juni 1915.
- Raithel, Thomas. 1996. Das »Wunder« der inneren Einheit. Studien zur deutschen und französischen Öffentlichkeit bei Beginn des Ersten Weltkrieges. Bonn: Bouvier.
- Scheler, Max. 1917. Der Genius des Krieges und der Deutsche Krieg. Leipzig: Verlag des Weißen Büchers.
- Schmidt-Gibichenfels, Otto. 1915. „Händler oder Helden?“ Politisch-anthropologische Monatsschrift 14: 225–237.
- Schmoller, Gustav. 1915. „Sombart, Werner: Händler und Helden; patriotische Besinnungen“. Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft 39: 2010–2011.
- Schröer, Arnold. 1915. Zur Charakterisierung der Engländer. Bonn: A. Marcus & E. Webers Verlag.
- Schwabe, Klaus. 1969. Wissenschaft und Kriegsmoral. Die deutschen Hochschullehrer und die politischen Grundfragen des Ersten Weltkrieges. Göttingen, Zürich, Frankfurt: Musterschmidt Verlag.
- Shaw, George Bernard. 1914. „The Peril of Potsdam: Our Business Now“. London Daily News and Leader, 11. August 1914.

- Sombart, Werner. 1902. *Der moderne Kapitalismus*, Bd. 1: Die Genesis des Kapitalismus, Bd. 2: Die Theorie der kapitalistischen Entwicklung. Leipzig: Duncker & Humblot.
- Sombart, Werner. 1913. *Der Bourgeois. Zur Geistesgeschichte des modernen Wirtschaftsmenschen*. München, Leipzig: Duncker & Humblot.
- Sombart, Werner. 1914a. „Geld und Vermögen in Kriegszeiten, I“. *Berliner Tageblatt*, 27. August 1914.
- Sombart, Werner. 1914b. „Geld und Vermögen in Kriegszeiten, II“. *Berliner Tageblatt*, 29. August 1914.
- Sombart, Werner. 1914c. „Potsdam“. *Berliner Tageblatt*, 6. September 1914.
- Sombart, Werner. 1914d. „Die Erhaltung der Volkswirtschaft im Kriege“. *Berliner Tageblatt*, 16. September 1914.
- Sombart, Werner. 1914e. „Die Erhaltung der Volkswirtschaft im Kriege, II“. *Berliner Tageblatt*, 18. September 1914.
- Sombart, Werner. 1914f. „Unsere Feinde“. *Berliner Tageblatt*, 2. November 1914. (=Sombart, Werner. 1914. „Unsere Feinde“, *Neues Wiener Abendblatt*, 3. November)
- Sombart, Werner. 1914g. „Um was wir kämpfen“. *Berliner Tageblatt*, 21. November 1914.
- Sombart, Werner. 1915. *Händler und Helden. Patriotische Besinnungen*. München, Leipzig: Duncker & Humblot.
- Troeltsch, Ernst. 1915. „Der Geist der deutschen Kultur“. In *Deutschland und der Weltkrieg*, hrsg. von Otto Hintze, Friedrich Meinecke, Hermann Oncken, Hermann Schumacher, 52–90. Leipzig, Berlin: B. G. Teubner Verlag.
- Verhey, Jeffrey. 2004. *The Spirit of 1914. Militarism, Myth and Mobilization in Germany*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Weber, Max. 2008. *Briefe 1915–1917*, hrsg. von Gerd Krumeich und M. Rainer Lepsius, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).
- „Kriegsgecken“. 1914. *Arbeiter-Zeitung*, 13. November 1914.
- „Spezialisten für die Hetze“. 1915. *Arbeiter-Zeitung*, 10. Juli 1915.
- „In der Handelshochschule“. 1915. *Berliner Tageblatt*, 27. Januar 1915.

Mihael Antolović

Faculty of Education Sombor, university of Novi Sad, Serbia

“War of Peoples for World-Views”: Werner Sombart and Ideas of 1914

One of the leading German economists and sociologists, Werner Sombart, actively took part in the „spiritual war“, led by German intellectuals during World War One. Sombart systematized his views on the war that Germany led against the coalition of the enemy force in the book „Merchants and Heroes: Patriotic Rumifications“ (Händler und Helden in German), published in 1915. Beside his unhidden propaganda intentions, Sombart in his book exposed the critique of

the contemporary capitalist society, starting from his early anti-capitalist conceptions. Considering England as an embodiment of capitalist „civilization“, Sombart made the boundary between the German and the English people in the form of antitheses. Sombart confronted the German culture, conservatism, social state and organic community to the English materialistic civilization, liberalism, capitalism and class society, interpreting the war primarily as a „battle for world-views“, between the English „merchant“ and the German „heroic“ spirit. In this way, he gave significant contribution on the shaping of the „ideas of 1914“ – the specific conservative ideology of German intellectuals, by which they legitimized the German Reich’s policy during the war years.

Key words: Werner Sombart, World War One, intellectuals, culture, civilization, conservatism

*« Guerre des peuples pour leur vision du monde »:
Werner Sombart et les idées de 1914.*

Werner Sombart, un des principaux économistes et sociologues allemands, a activement participé à la « guerre spirituelle » menée par les intellectuels allemands au cours de la Première Guerre mondiale. Sombart a systématisé ses vues sur la guerre menée par l’Allemagne contre la coalition des forces ennemies dans son livre *Marchands et héros*. Considérations patriotiques, publié en 1915. En dehors des intentions de propagande évidentes, en prenant pour le point de départ ses positions anticapitalistes antérieures Sombart a dans son livre exposé une critique de la société capitaliste contemporaine. En considérant l’Angleterre comme l’incarnation de la « civilisation » capitaliste, Sombart a procédé à une distinction entre le peuple allemand et le peuple anglais sous forme d’antithèses. En interprétant la guerre principalement comme « la lutte pour une vision du monde », lutte entre l’esprit « marchand » anglais et l’esprit « héroïque » allemand, Sombart a opposé la civilisation anglaise matérialiste, le libéralisme, le capitalisme et la société de classe d’une part et la culture allemande, le conservatisme, l’État-providence et la communauté organique de l’autre. De cette manière, il a donné une contribution importante à la formation « des idées de 1914 » – d’une idéologie conservatrice spécifique des intellectuels allemands, par laquelle, au cours des années de guerre, ceux-ci ont légitimé la politique du Reich allemand.

Mots clés: Werner Sombart, Première Guerre mondiale, intellectuels, culture, civilisation, conservatisme

Primljeno / Received: 12.07.2018.

Prihvaćeno / Accepted: 25.01.2019.